

1.1 Skladatelé českého původu ve Vídni v době hudebního klasicismu

Vídeň jakožto hlavní město habsburské monarchie byla v době klasicismu jedním z předních evropských hudebních center, ve kterém žily desítky skladatelů a hudebníků. Je třeba si ale uvědomit, že na formování a rozšíření vídeňského klasicismu se podíleli právě i skladatelé pocházející ze zemí Koruny české. Dle Dlabace se jich v údobí let 1740-1810 ve Vídni vyskytovalo na 79¹. Tento počet je nesporným důkazem toho, že skladatelé českého původu tvořili podhoubí tzv. vídeňského klasicismu a významnou měrou zasáhli do vývoje signifikantních forem a žánrů, a to především v oblasti symfonické, komorní a klavírní tvorby.

Situace hudebního života v Čechách v době klasicismu nenabízela dostatečné možnosti pro plný rozvoj a vyvrátní nového slohu. Do vývoje klasicismu tedy zasáhli především skladatelé českého původu působící mimo země Koruny české. Tento fenomén bývá někdy označován pojmem česká hudební emigrace, který je ale značně zavádějící. Dnešní badatelé o tomto termínu polemizují, stává se totiž nejen problémem hudebně historickým, ale i hudebně sociologickým, kulturně politickým či sociálně hospodářským.

Jak uvádí *Slovník české hudební kultury*, migrace označuje „výraz pro stěhování, přesídlení či přesun jedinců i populací z místa na místo, např. z území jejich původu na území jiné“². Dále se migrace rozlišuje na dva základní typy, a to penetraci – spontánní pronikání a emigraci – vystěhování, resp. imigraci – přistěhování. Penetrace bývá způsobena hledáním zdroje obživy, popřípadě

¹ Dlabacž, Johann Gottfried: *Allgemeines historisches Künstler-Lexikon für Böhmen und zum Theil auch für Mähren und Schlesien*. Drei Bände in einem Band. Hildesheim-Zürich-New York, Georg Olms Verlag 1998, dle původního vydání Praha 1815.

² *Slovník české hudební kultury*. Redaktoři Jiří Fukač - Jiří Vysloužil, výkonný redaktor Petr Macek. Praha, Editio Supraphon 1997, s. 551.

kulturním kontaktem s vyspělejšími etniky. Emigračně imigrační pohyby chápeme spíše jako nucenou změnu sídliště pod určitým tlakem, např. politickým či hospodářským, a jedná se tak o stěhování často nedobrovolné či vynucené, a to různého charakteru. Oproti jiným oborům se hudební věda migrační teorií nezabývala na vědecké úrovni dosti soustavně. Výzkumu penetračních a emigračně imigračních pohybů se přiblížily postupy v rámci hudební folkloristiky a etnomuzikologie, ale důležité je i bádání v rámci hudební historiografie. Zde přichází v úvahu především sledování tzv. migračních tras, po kterých se pohybovali hudebníci pocházející z českých zemí jako nositelé hudebních aktivit či repertoáru. Vystává tak problematika příčiny rozsáhlého pohybu hudebníků pocházejících z českých zemí v době klasicismu. Je třeba si uvědomit migrační tendence, jejichž příčinou mohou být historicky specifické okolnosti. Jev migrujícího hudebníka se obecně projevuje mezi kulturními centry, kterými Vídeň a Praha bezesporu ve 2. polovině 18. století byly.

Fenomén tzv. české hudební emigrace je značně specifický. Pohyb hudebníků z českých zemí vykazuje zvláštní rysy, které jsou nejpatrnější právě v období let 1720 až 1810. Mezi faktory, které tuto specifickou charakterizují, patří především činitelé sociální, státně politické, náboženské, hudebně provozní i čistě umělecké. Spornost pojmu emigrace v případě Vídně potvrzuje fakt, že odchod sem neznamenal opuštění státního celku, tedy habsburské monarchie, ale pouze přesun v rámci daného státního útvaru. Pohyb hudebníků z českých zemí byl dán i sociálními a seberealizačními motivy, protože přesídlení panovnického dvora z Prahy do Vídně způsobilo i situaci, kdy řada hudebníků našla lepší uplatnění i po ekonomické stránce mimo české země. Nejednalo se tedy o nedobrovolné či nucené přesídlení, ale o pohyb v rámci tehdejšího státu za účelem realizace

v hudebně-umělecké oblasti. Proto se nám označení tohoto jevu dle hudebně historiografické literatury za tzv. českou hudební emigraci jeví značně nevyhovující až zavádějící. Tato oblast bádání však není stěžejním úkolem předkládané práce a neklade si za cíl řešit problematiku náležející spíše do oblasti etnomuzikologie, ale pokládáme za značně důležité se o tomto fenoménu přinejmenším zmínit a pokusit se o uvedení do situace hudebníků působících ve 2. polovině 18. století mimo území českých zemí.

V 18. století představuje Vídeň vůči českému území hlavní město státního uskupení v rámci habsburské monarchie. Svoje sídla zde budují především příslušníci české aristokracie. Silný migrační proud směřující z českých zemí zde utvořil výraznou českou menšinu. V oblasti hudby vídeňské prostředí umožnilo rozkvět všech dobových hudebních typů a vznik kompozičního stylu jako symbolu, se kterým se ztotožnila epocha konce 18. století. Ve Vídni se od 2. poloviny 18. století utváří institucionální podmínky pro provozování hudby – vzniká řada kapel, orchestrů, divadel, škol, rezidencí či nakladatelství. Je zde zřejmá návaznost na situaci v 1. polovině 18. století, kdy institucionální zázemí hrálo také významnou roli. Právě tyto instituce potřebovaly narůstající počty hudebníků, kteří přicházeli především kvůli obživě a snažili se profesně i umělecky uplatnit, či zdokonalit v hudebních aktivitách. Byly tak dány předpoklady pro dlouhodobé působení a usazování hudebníků, kteří se mohli realizovat na stabilně utvořené hudebně provozní scéně.

Vídeňská skupina hudebníků českého původu přicházela časově do těsného styku s tvorbou Glucka, Haydna, Mozarta a Beethovena. Většina z nich byla atmosférou vídeňského hudebního klasicismu ovlivněna. Skupina tak nepřinesla vyhraněné osobnosti jako byl např. Jiří Antonín Benda či Josef Mysliveček, ale

přispěla především kvantitativně do okruhu hudebně klasicistní tvorby. Mnozí z nich se přizpůsobili dobovému vkusu a komponovali žádané skladby často ve velkém počtu a s dobově příznivým ohlasem. Řada z nich však přispěla do vývojového procesu i osobním vkladem.

K nejstarším vídeňským emigrantům patří *František Ignác Antonín Tůma* (1704-1774), jehož převážně duchovní tvorba náleží z větší části vrcholnému baroknímu období, ale již značí přechod k ranému klasicismu. Ze starší generace se setkáváme s *Florianem Leopoldem Gassmannem* (1729-1774), rodákem z Mostu, který výrazně působil na rozvoj raného vídeňského klasicismu. Byl stoupencem Gluckova operního směru a uplatnil se po něm jako dvorní divadelní kapelník a skladatel komických oper. Dále se setkáváme s *Josefem Antonínem Štěpánem* (1726-1797) z Kopidlna, dvorním klavírní mistrem a pedagogem, který se přizpůsobil běžnému vkusu v důsledku požadavků plynoucích z jeho funkce. Významnou osobností byl *Jan Křtitel Vaňhal* (1739-1813) z Nových Nechanic, který se ve Vídni prosadil především jako klavírista a varhaník ve šlechtických kruzích, ale měl i uplatnění skladatelské (je autorem více než 100 symfonií, smyčcových kvartetů, koncertů či klavírních skladeb) a pedagogické.

Zvláštním zjevem je osobnost *Františka Adama Míči* (1746-1811), synovce Františka Václava Míči z Jaroměřic nad Rokytnou. Profesně právník byl hudebním nadšencem a velmi plodným skladatelem především v oblasti symfonické a kvartetní tvorby. Bechyňský rodák *Václav Pichl* (1741-1805), který je předmětem našeho zájmu, byl ve Vídni ceněn jako znamenitý houslista a působil ve dvorním divadle. Pro nás je podstatné jeho velice rozsáhlé skladatelské dílo. V hudebně provozních strukturách spjatých s dvorem se uplatnil i *Leopold Koželuh* (1747-1818) původem z Velvar, jemuž se též věnujeme v rámci předkládané práce. Byl

po Mozartovi jmenován dvorním kapelníkem a komorním skladatelem a dá se říci, že byl zcela pohlcen tvorbou prostředí, ve kterém žil. Po smrti Koželuha dosáhl této nejvyšší hudební funkce ve Vídni jako poslední *František Vincenc Kramář-Krommer* (1759-1831) z Kamenice u Třebíče. Předtím působil ve Vídni jako kapelník u knížete Grassalkoviče a vynikl hlavně jako skladatel pro dechovou harmonii.

Osobité rysy nalezneme v tvorbě bratrů Vranických, rodáků z Nové Říše na Moravě. *Pavel Vranický* (1756-1808) se stal roku 1785 ředitelem vídeňského dvorního operního orchestru. Jeho skladby přinášejí zajímavé hudební prvky, především ve své orchestrální tvorbě projevil značnou technickou vyspělost. Jeho bratr *Antonín Vranický* (1761-1820) byl od roku 1794 kapelníkem u knížete Josefa Františka Maxmiliána Lobkovice. Byl velmi plodným skladatelem, jehož tvorba vyniká především melodickou invencí. Mezi jeho žáky patřil i Karl Ditters von Dittersdorf.

Ve druhé polovině 18. století ve Vídni působí mnoho dalších hudebníků a skladatelů přicházejících z českých zemí. Uvedme například violistu *Ferdinanda Kauera* (1751-1831), moravské Němce z Dyjákovic u Znojma, který ve Vídni zastával funkci divadelního kapelníka; dále hudebního pedagoga *Václava Černého* (1752-1832), otce autora známých klavírních instruktivních děl Carla Czerného; klavírního pedagoga a skladatele *Josefa Jelínka* (1758-1825) ze Sedlce; *Pavla Lamberta Maška* (1761-1826) ze Zvíkovce, který zde působil jako pedagog a především jako skladatel chrámové a světské hudby; houslistu a divadelního ředitele *Františka Martina Pecháčka* (1763-1816) či učitele *Václava Růžičku* (1767-1823), který ve Vídni řídil žákovský orchestr, ve kterém hrál i mladý Franz Schubert.

Na přelomu 18. a 19. století se do Vídně dostávají poslední členové tzv. české hudební emigrace, kteří se narodili ve druhé polovině 18. století. Setkáváme se tak s *Vojtěchem Jírovcem* (1763-1850) z Českých Budějovic, který je jako poslední předmětem našeho bližšího zájmu. Ve Vídni se stal kapelníkem dvorní opery a podílel se rozsáhlou tvorbou na produkci vídeňského hudebního klasicismu. Mezi poslední příchozí hudebníky patří i *Jan Václav Hugo Voříšek* (1791-1825) z Vamberka, který přichází do prostředí doznívajícího hudebního klasicismu a předjímá tak hudební vývoj další epochy. V roce 1822 se stal dvorním varhaníkem a zároveň rozvíjel bohatou klavírní činnost. Patří k průkopníkům romantismu v oblasti lyrické klavírní skladby.

S jistotou můžeme říci, že osobnosti pocházející z českých zemí se ve Vídni uplatňují ve většině hudebně-uměleckých institucí. V hudebně-provozních strukturách spjatých s vídeňským dvorem se zde jako kapelníci či vedoucí činitelé prosadili Florian Leopold Gassmann, Leopold Koželuh, Pavel Vranický, Vojtěch Jírovec či František Vincenc Kramář-Krommer. Jako instrumentalisté na dvoře působili Václav Pichl, Václav Krumpholz, Václav Růžička či Pavel Fuchs. Další významnou institucí byla vídeňská divadla a jejich orchestry, kde se hudebníci uplatňovali na postech kapelníků, ředitelů, instrumentalistů, pěvců apod. Ovšem uplatnění nalézali i jako hudební pedagogové ve školách (výuka hry na nástroje, žákovské orchestry, apod. – např. Jan Antonín Štěpán, Jan Křtitel Vaňhal či Václav Černý). Mnoho českých hudebníků přicházelo i do šlechtických kapel, kde našli uplatnění mezi prvotřídními instrumentalisty. Výrazné vazby na Vídeň měla například esterházyovská kapela, která působila v Eisenstadtu, a kde se setkáváme s českými hudebníky (Pavel Vranický, Jan Křtitel Krumpholz, František Novotný ad.). U knížete Lobkovice působili např. Antonín Vranický či Antonín Kraft, u

hraběte Grassalkoviče František Vincenc Kramář-Krommer. Za důležité považujeme zmínit i oblast chrámového prostředí, kde se hudebníci uplatňovali na postech ředitelů kůrů, varhaníků, pěvců apod.

Vedle vyložené hudebních institucí však uveďme i jiné důležité oblasti. Osobnosti z českých zemí zasáhli i do formování některých dalších institucí spjatých s hudebním provozem: Ve Vídni měl v letech 1784-1802 nakladatelství bratr Leopolda Koželuha Antonín Tomáš Koželuh. V 70. letech 18. století byl spoluzakladatelem podpůrné společnosti pro vdovy a sirotky po umělcích (tzv. *Tonkünstlersozietät*) i František Leopold Gassmann. Působili zde i Pavel Vranický či Vincenc Houška. Ten se později uplatnil i v *Gesellschaft der Musikfreunde* založené roku 1812. Za připomínku stojí i propojování německých a českých aktivit v oblasti zednářské vídeňské kultury.

Tímto přehledem jsme se pokusili o shrnutí hudebně-uměleckých aktivit osobností pocházejících ze zemí Koruny české, kterým Vídeň poskytovala široké zázemí pro jejich uplatnění a realizaci. Vše jsme se snažili nastínit i na pozadí migrační teorie, která v tomto případě hraje významnou úlohu.